

Основні напрями соціального захисту населення в умовах підвищення цін на споживчі товари та послуги

К. БОНДАРЧУК,

кандидат економічних наук

Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення
м. Київ

Побудова соціально орієнтованої держави вимагає від уряду України визначення чіткої стратегії, конкретизації напрямів її реалізації та розроблення концептуальних засад не лише щодо соціального захисту населення, а й сприяння розвитку людських ресурсів, особливо за умов фінансово-економічної кризи, підвищення цін на споживчі товари та послуги. Важливим завданням соціальної держави має бути забезпечення соціальної компенсації, яка унеможливила б виникнення конфліктів і нейтралізувала потенційно деструктивну природу ринку. Останніми роками у багатьох економічно розвинутих країнах, хоч і різними темпами, але спостерігається підвищення цін на споживчі товари та послуги. Не виключенням стала й Україна. Однак в Україні ці процеси більш гострі, оскільки, по-перше, рівень життя населення значно нижчий, ніж, наприклад, у Німеччині, Великій Британії чи інших країнах Євросоюзу. По-друге, економічне зростання, що розпочалося в Україні з 2000 р., недостатньо стабілізувалося. По-третє, індекси споживчих цін в Україні вищі, ніж у будь-якій країні ЄС. Індекси споживчих цін, що відображають зміни в часі цін і тарифів на товари та послуги, що їх купує населення для невикористаного споживання, в Україні вищі не лише аналогічних показників у країнах, які давно в ЄС, а й прибалтійських¹.

Підвищення цін на споживчі товари та послуги, інфляція призводять до зниження вартості грошей, рівня споживання населенням товарів і послуг. Науковці, економісти вказують на існування як зовнішніх, так і внутрішніх причин інфляції. До зовнішніх чинників відносять загальносвітове зростання цін на енергоносії (нафтопродукти, газ), продукти харчування, а до внутрішніх — дефіцит бюджету країни, що покривається за рахунок емісії грошей; зростання доходів населення країни; зростання безготівкового обігу через кредитування низькорентабельних, збиткових підприємств; монополічне ціноутворення за умов монополіза-

ції промислового виробництва, що призводить до диктату виробників щодо підвищення цін. В таких умовах посилюється відповідальність держави за захист доходів населення (заробітної плати, пенсій, стипендій, інших соціальних трансфертів) від інфляції. Слід підкреслити, що захист потрібен не лише найманим працівникам, пенсіонерам, студентам, а й суб'єктам господарювання, підприємцям, організаціям різних форм власності й господарювання (далі — підприємствам), органам державної влади. Адже знецінення доходів призводить до зниження споживчого попиту населення. В результаті — знижуються прибутки підприємств, виникає загроза перевиробництва.

Захист доходів населення від інфляції у світовій практиці здійснюється різними способами, зокрема шляхом: адаптації, тобто підвищенням раніше призначених ставок (окладів), пенсій, стипендій із урахуванням динаміки цін і рівня життя; компенсації — прямого перегляду ставок, окладів відповідно до положень, умов колективних договорів, що застосовується при підвищенні цін на певні групи споживчих товарів; індексації доходів.

Одним із прямих методів захисту населення від зростання цін на споживчі товари та послуги є індексація доходів, яка визначена у міжнародній практиці як механізм підвищення грошових доходів населення, що дозволяє повністю або частково відшкодувати подорожчання споживчих товарів і послуг. Індексація споживчих цін охоплює ціни на продовольчі, непродовольчі товари, послуги, що купуються домашніми господарствами. Але домашні господарства з різними доходами формують свою структуру витрат щодо придбання товарів і послуг, в якій може бути різна питома вага як дорогих, так і дешевих товарів. Тому індексація, як правило, диференціюється за категоріями громадян і спрямовується на підтримку купівельної спроможності найбільш соціально вразливих верств населення та отримувачів фіксованих доходів (найманих працівників, пенсіонерів, інвалідів, неповних і багато-

¹ Матюх С. А. Аналіз впливу інфляційних процесів на формування рівня оплати праці у країнах ЄС та Україні / С. А. Матюх // Вісник Хмельницького національного університету. — 2007. — № 5. — С. 179–183.

дітних родин, молоді). Повна індексація неможлива, оскільки існує граничний рівень доходів, до якого вона не застосовується.

Розрізняють індексацію очікувану (з урахуванням прогнозованого рівня підвищення цін) і ретроспективну (відповідно до підвищення цін за минулий період), коли визначається межа підвищення індексу цін за встановленим конкретним набором товарів і послуг, перевищення якої слугує основним підґрунтям коригування доходів.

Індексація як метод захисту заробітної плати від інфляції поширилась у країнах із ринковою економікою після Другої світової війни для соціального захисту малозабезпечених громадян і спрямовувалася на підтримку досягнутого рівня життя шляхом періодичного відновлення мінімального набору споживчих благ і збереження постійного співвідношення між рівнем життя осіб, охоплених державними програмами соціального забезпечення, і працюючою частиною населення. Цей підхід узгоджував розмір соціальних виплат із рівнем розвитку економіки.

Відповідно до ступеня охоплення громадян індексацією розрізняють чотири групи країн:

- країни, де практично все населення охоплене індексацією (Бельгія, Данія, Ісландія, Італія та інші);
- країни, де індексація застосовується лише до певних соціальних груп, визначених у колективних договорах (наприклад, Канада, Франція, Швейцарія, США);
- країни, де індексація практично не застосовується (Австрія, Німеччина, Японія, Швеція);
- країни, де залежно від загальної політики доходів, спрямованої на боротьбу з інфляцією, застосовуються різні процедури індексації (Нідерланди, Норвегія і Фінляндія)².

Механізми індексації доходів населення відрізняються не лише у різних країнах, а й за різних економічних умов в одній країні. Вони можуть мати загальнонаціональний масштаб, здійснюватися на рівні галузі (фірми) шляхом перегляду тарифних ставок, окладів під час узгодження нових колективних договорів, враховувати особливості визначення прожиткового мінімуму для окремих соціально-демографічних груп, регіонів, місцевих умов. Разом із тим, противники індексації вказують на те, що вона може прискорювати інфляційні процеси. Однак аналіз досвіду індексацій заробітної плати в дев'ятох країнах Європейського економічного співтовариства не підтвердив безпосереднього зв'язку індексації зі зростанням чи гальмуванням інфляції. Інфляція може значно зростати в результаті стихійних неконтрольованих підвищень заробітної плати в умовах зниження рівня життя. Але негативний вплив індексації на інфляційні процеси можна

обмежити принаймні трьома чинниками: по-перше, часовим лагом між зростанням цін і підвищенням доходів; по-друге, визначеним державою чи закріпленим у колективному договорі ІСЦ, при досягненні якого приймаються індексаційні заходи; по-третє, формулою розрахунку компенсацій.

Важливим елементом формули визначення компенсацій є так званий «поріг індексації», тобто заздалегідь встановлений державою (чи закріплений у галузевій угоді, колективному договорі) рівень зростання цін, за досягнення якого здійснюється індексація. Наприклад, у Швейцарії низкою угод зафіксовано «поріг індексації» на рівні 4–5%. У 1980 р. в Італії межа індексації становила 1 в. п. зростання індексу, у Бельгії – 2%, у Люксембурзі – 2,5%³. Оскільки регулювання доходів здійснюється лише після того, як зростання цін досягне певного встановленого рівня, то між зростанням цін та індексацією існує часовий лаг. Запізнення знижує ефективність індексації як засобу захисту реальної заробітної плати від інфляції. Тому зазвичай індексація ґрунтується на усередненому значенні індексу цін за певний ретроспективний період, наприклад, за 2–3 місяця, після яких здійснюються відповідні виплати.

В Україні для підтримки купівельної спроможності населення передбачена індексація доходів відповідно до Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» від 06.02.2003 р. № 49-IV. Цей нормативно-правовий акт встановлює основні правові, економічні, організаційні засади підтримання купівельної спроможності населення за умов зростання цін на споживчі товари і послуги. Законом передбачено, що індексація грошових доходів громадян має здійснюватися у випадку, коли величина індексу споживчих цін, розрахована спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі статистики, перевищує межу індексації, яка встановлюється на рівні 101%, тобто межа індексації в Україні – 1% приросту споживчих цін. Встановлено, що індексації підлягають: заробітна плата (грошове забезпечення); пенсії; стипендії; суми виплат, що здійснюються відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування; суми відшкодування збитків, заподіяних працівникові каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також суми, що їх виплачують особам, які мають право на відшкодування у разі втрати годувальника. Слід підкреслити, що в Україні будь-які грошові доходи індексуються у межах прожиткового мінімуму.

При цьому статтею 5 Закону встановлено, що підприємства, які фінансуються чи дотуються з Державного бюджету, підвищують розміри заробітної плати (грошового забезпечення) у зв'язку з індексацією за

² Борисов С. М. Мировая валютная ситуация в зеркале статистики / С. М. Борисов // Деньги и кредит. – 1996. – № 5.

³ Там же.

рахунок власних коштів і коштів бюджету. Тобто індексація доходів громадян має здійснюватись за рахунок джерел, з яких вони сплачуються. Наприклад, індексація пенсій — за рахунок коштів Пенсійного фонду України, інших видів соціальної допомоги — за рахунок коштів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування. Підвищення розміру заробітної плати у зв'язку з індексацією підприємства, установи, організації недержавної форми власності, а також об'єднання громадян мають здійснювати за рахунок власних коштів. Тобто розв'язання всіх проблем, пов'язаних з індексацією заробітної плати найманим працівникам при зростанні цін на споживчі товари та послуги, покладено на суб'єктів господарювання, власників підприємств. При цьому не конкретизовано вимоги з цього приводу, крім порядку індексації заробітної плати. Тому не випадково у багатьох колективних договорах відзначено, що роботодавець здійснює індексацію заробітної плати за умови наявності необхідних коштів.

Статтю 11 Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» передбачено активну участь громадськості (представників професійних спілок, їхніх об'єднань, жіночих, молодіжних, ветеранських організацій споживачів) у спостереженнях за зміною цін і тарифів на товари та послуги, що реалізуються населенню, динамікою заробітної плати у різних галузях економіки, а також у роботі з підготовки проведення індексації грошових доходів населення. Порядок участі представників громадських організацій у названих спостереженнях визначається Кабінетом Міністрів України. Зокрема, встановлено, що при Кабінеті Міністрів України, а також при обласних державних адміністраціях, виконавчих органах міських рад Києва та Севастополя мають бути створені громадські експертні ради (з однаковою чисельністю представників відповідних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій) з питань індексації зі статусом дорадчих органів. Обов'язками громадських експертних рад із питань індексації є розгляд: щомісячних звітів органів виконавчої влади в галузі статистики про результати спостережень щодо змін цін і тарифів на товари та послуги, заробітної плати працівників за галузями економіки; інформації про результати участі представників громадських організацій у спостереженнях за зміною цін і тарифів на товари та послуги і заробітної плати працівників за галузями економіки. За громадськими організаціями визнано право одержувати в органах виконавчої влади інформацію як про рівні цін, так і про динаміку заробітної плати працівників.

Правила та порядок розрахунку індексу споживчих цін для проведення індексації та сум індексації грошових доходів населення, визначені постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 р. № 1078 «Про затвердження Порядку проведення індексації грошових

доходів населення», поширюються на всі підприємства, установи, організації незалежно від форми власності й господарювання, а також на фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників. Слід зауважити, що органи виконавчої влади в галузі статистики визначають, фактично, середні величини індексів цін за укрупненими групами товарів і послуг. У результаті, розраховані середні значення індексів цін нерідко суттєво відрізняються від реальних індексів для конкретних товарів. Тому нині актуальною проблемою є встановлення реальних індексів цін на окремі, особливо соціально значущі, споживчі товари та послуги, що входять до складу споживчого кошика (м'ясо, окремі м'ясопродукти, цукор, олія тощо).

За даними Держкомстату України, індекси цін на споживчі товари і послуги в Україні у 2007 р. зросли, порівняно з 2006 р., на 12,8 відсоткових пункти (далі — в. п.), у грудні 2007 р., порівняно з груднем 2006 р., — на 16,6 в. п. При цьому найбільше зростання індексів цін стосувалося продовольчих товарів (22,9 в. п.) та послуг (12,0 в. п.), а непродовольчих товарів — на 6,0 в. п. Аналіз індексів цін (грудень до грудня попереднього року) за окремими групами споживчих товарів показав, що у 2007 р. з-поміж продовольчих товарів найвищі індекси цін були характерні для фруктів (160,3%), олії та жирів (143,9%), молока, сиру, яєць (142,1%), борошна (136,9%), а найнижчі — для риби та рибопродуктів (109,3%), безалкогольних напоїв (111,0%). Індекс цін на житло, воду, електроенергію, газ у 2007 р. становив 112,3%, тобто приріст, порівняно з 2006 р., складав 12,3 в. п. При цьому найвищими були індекси цін квартирної плати (123,1%), каналізації (118,0%), води (117,8%). Оплата послуг за електроенергію, газ у 2007 р. залишилась на рівні 2006 р. Значно подорожчали послуги ресторанів і готелів (116,5%), послуги у сфері освіти (115,8%), транспорту (114,1%), а послуги зв'язку — подешевшали (97,2%).

Індекси цін на споживчі товари і послуги у 2007 р. (рік до попереднього року) у територіальному розрізі також характеризувалися значною варіацією. Так, якщо у Дніпропетровській обл. вони досягли 117,6%, Луганській — 116,0%, Сумській — 114,6%, у м. Києві — 115,3%, то в Івано-Франківській і Закарпатській — 108,6% (тобто приріст індексів в останніх удвічі менший, ніж у Дніпропетровській) у Кіровоградській — 110,1%.

Чинниками, що зумовили підвищення цін на споживчі товари та послуги, були не лише збільшення витрат на оплату праці, а й обслуговування позичкових коштів та інвестиційних витрат, зростання вартості енергоносіїв і, в цілому, лаговий вплив від підвищення цін виробників промислової продукції. Тобто інфляційні процеси в економіці формувалися за рахунок дії зростаючого попиту, зумовленого, по-перше, розширенням платоспроможності населення у зв'язку зі збільшенням доходів. Лише у січні 2008 р., порівняно

із січнем 2007 р., приріст реальних наявних доходів досяг 23,4%. По-друге, спостерігався «підігрів» споживчого попиту з боку банківської системи через зростання обсягів кредитування. Інститутом демографії та соціальних досліджень встановлено, що в Україні, починаючи з 2002 р., обсяги виданих кредитів збільшилися майже втричі, що призвело до надмірного навантаження на споживчий ринок. Е. М. Лібанова відзначила, що якщо у 2001 р. співвідношення виданих кредитів і роздрібного товарообігу становило 1%, то у 2007 р. — 43%. При цьому зростання грошової маси, розмірів заробітної плати впливає на динаміку інфляції з часовим лагом у 4–7 місяців, а зміни ВВП — з лагом у 9 місяців⁴.

Вагомими внутрішніми негативними чинниками, що зумовили підвищення цін, особливо на продовольчі товари, стала відсутність в Україні ефективних структурних економічних реформ і незадовільні результати змін у сільському господарстві. Це призвело до різкого скорочення тваринництва, що зумовило зниження виробництва молока, м'яса та м'ясопродуктів, а відтак — зростання цін на них. Невеликі дотації, які передбачалися у бюджетах на розвиток сільського господарства, нерідко не доходили безпосередньо до сільгоспвиробників, а залишались або у посередників, або у чиновників різного рангу. Сільгоспвиробники часто не мали і не мають можливості самостійно реалізувати свою продукцію і нерідко змушені віддавати за заниженими цінами посередникам, які продають її споживачам утридорога. Ситуація у галузі сільського господарства є катастрофічною, але лише нині всі відчули наслідки недооцінки й неадекватного відношення суспільства та, особливо, органів влади України до сільського господарства і селян.

Розв'язання проблем шляхом імпорту сільгосппродукції має неоднозначні наслідки. Наприклад, покриття дефіциту м'яса та м'ясопродуктів імпортними лише частково сприятиме вирішенню проблеми щодо зниження цін і до того ж на короткий період. При цьому можуть виникати ризики, пов'язані як з недобросовісною конкуренцією між виробниками, так і незадовільною якістю самої продукції, адже результативність роботи Держспоживстандарту України на сьогодні не можна визнати задовільною. Водночас це може негативно впливати на розвиток українського сільського господарства. Слід зауважити, що тенденції щодо збільшення дефіциту продуктів харчування та зростання цін на них спостерігаються у багатьох країнах світу, особливо в Африці, Азії, а останнім часом — у країнах Євросоюзу, і ці процеси у перспективі можуть лише загострюватись.

Разом із тим потрібно враховувати, що цінова політика на ринку споживчих товарів і послуг залежить від: місткості сегмента ринку товару; рентабельності підприємств-виробників; рівня конкурентоспроможності товарів, послуг; можливості встановлення спеку-

лятивних цін, особливо за умов монополії на продукцію; своєчасності та обґрунтованості державного регулювання цін на соціально значущі товари та послуги тощо. Необхідно визнати, що в Україні існують монополізовані сегменти ринку товарів і послуг (у переробній промисловості, будівельній сфері, ЖКГ), де встановлені необґрунтовано високі, штучно завищені ціни. Як наслідок — середньо- та малозабезпеченому населенню України значну частину товарів і послуг пропонують за цінами, вищими, ніж багатіям в економічно розвинутих країнах.

До негативних чинників слід також віднести формування у громадян очікування підвищення цін у результаті психологічної обробки засобами масової інформації з одного боку, та реалізацією цих очікувань агентами торгівельної мережі — з другого.

З метою підтримки сільськогосподарського сектора необхідно забезпечити якнайшвидше відродження села, збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Для цього слід удосконалити механізми державної підтримки сільського господарства України, узгодити відповідні правові норми Мінагрополітики. Зокрема, ухвалити нову редакцію Закону «Про внесення змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», де передбачити вилучення норм чинного закону, що допускали нечітке розмежування функцій Держкомрезерву України та Аграрного фонду. Регулюванню споживчих цін має сприяти формування обґрунтованих обсягів державного резерву соціально значущих товарів. Для цього варто внести зміни і доповнення до Закону України «Про державний матеріальний резерв», а обов'язки щодо його формування покласти на Аграрний фонд України. Потрібно розробити механізм, визначити джерела, обсяги фінансування для закупівлі товарів за спеціальним переліком у сільгоспвиробників, забезпечити їхню постійну підтримку енергоносіями, засобами захисту і підживлення рослин тощо.

Верховна Рада найближчим часом має ухвалити Закон України «Про оптові сільськогосподарські ринки», проект якого вже внесено на розгляд (№ 2137 від 27.02.2008 р.). Для захисту сільськогосподарської продукції за умов вступу в СОТ, легалізації потоків цієї продукції, прозорого формування цін із урахуванням попиту і пропозиції важливо сформувавши розгалужену мережу регіональних аграрно-маркетингових центрів оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією. При цьому слід врахувати положення «Концепції Державної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2008 р. № 1447, наказів Мінагрополітики України від 13.11.2006 р. № 660 «Про регіональні аграрно-маркетингові центри оптової торгівлі сільськогосподар-

⁴ Соціальні наслідки інфляції (За матеріалами Укрінформу) // Праця і зарплата. — 2008. — № 20. — С. 5.

ською продукцією» та від 12.11.2007 р. № 797 «Про затвердження Тимчасового типового положення про регіональні аграрно-маркетингові центри оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією».

Потрібно вдосконалити методологію складання балансів попиту та пропозиції основних видів продовольства (зерна та продуктів його переробки, м'яса, м'ясопродуктів, молока, молокопродуктів, олії та цукру тощо) та методологію оптимізації обсягів накопичення матеріальних цінностей державного матеріального резерву, зокрема, формування державного продовольчого резерву. У разі виникнення тимчасових дефіцитів (зокрема, зерна та нафтопродуктів) варто проводити ефективну політику інтервенцій на окремих товарних ринках.

У сфері монетарної політики потрібно зменшити питому вагу готівки у грошовій масі шляхом розширення безготівкових розрахунків населення, розвитку систем довгострокового інвестиційного кредитування через мережу інвестиційних банків, стимулювання розвитку іпотечного кредитування тощо.

Варто посилити державне регулювання цін та контроль за застосуванням торгівельних надбавок, механізмами ціноутворення, особливо на ринку соціально значущих товарів, нафтопродуктів. Разом із тим для досягнення оптимального співвідношення між динамікою цін і тарифів з одного боку та рівнем заробітної плати, інших доходів населення — з другого, потрібно запровадити ефективний механізм використання державних важелів стримування цін, тарифів. Для цього необхідно вдосконалити Закон України «Про ціни і ціноутворення», в якому визначити ефективні важелі державної політики у сфері формування цін, напрями впливу, контролю за цінами, відповідальність суб'єктів господарювання за порушення державної дисципліни цін та забезпечити його якнайповнішу реалізацію.

До Закону України «Про ціни та ціноутворення» потрібно внести зміни і доповнення, якими встановити критерії та умови дозволеного адміністративного втручання щодо формування цін на конкретний перелік соціально значущих товарів і послуг; визначити граничний рівень рентабельності як для виробників продукції, так і, що особливо важливо, установ, торговельних мереж, що її реалізують; розробити дієві важелі державного контролю за обґрунтованістю цін; визначити обмеження прямого втручання держави у ціноутворення. Необхідно передбачити поширення його дії на суб'єктів господарювання — фізичних осіб з метою створення прозорого механізму ціноутворення, що унеможливить необґрунтоване зростання цін на соціально значущі товари та послуги. Розробити і подати на затвердження нормативно-правові матеріали стосовно критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенями ризику їхньої діяльності з реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) щодо формування, встановлення та застосування цін і тарифів. На коротко-

строковий період варто встановити фіксовану величину надбавок (до 15–20%) на роздрібні ціни після консультацій із представниками об'єднань роботодавців, профспілок. Разом з тим ми погоджуємося з думкою експертів, що надмірне використання державних регуляторних методів для зменшення інфляційного тиску може призвести до затухання виробничої активності підприємств, тому їхнє застосування має бути економічно обґрунтованим та обмеженим.

Зниженню цін на соціально значущі споживчі товари та послуги сприятиме демонополізація, зростання конкуренції, нарощування обсягів виробництва, особливо товарів народного споживання. В цьому напрямі діятиме і збільшення обсягів імпорту дефіцитних споживчих товарів. Однак перед тим, як «відкрити двері» імпорту, необхідно розробити механізм захисту вітчизняних виробників від недобросовісної конкуренції, а споживачів — від неякісних товарів (послуг).

Важливо вдосконалити механізм регіональної цінової політики шляхом розроблення й запровадження єдиного, узгодженого, економічно обґрунтованого методичного підходу щодо цін та ціноутворення на соціально значущу продукцію та контролю за дотриманням державної дисципліни цін. Для цього доцільно додати до переліку товарів і послуг ціни, на які регулюватимуться ті, що входять до складу споживчого кошика, законодавчо встановлювати фіксовані ціни (тарифи), граничні коефіцієнти підвищення цін, граничні рівні рентабельності за окремими соціально значущими товарами і послугами. Органи державних адміністрацій спільно з органами місцевого самоврядування у межах своїх повноважень мають визначати напрями і методи регулювання цін і тарифів для суб'єктів ціноутворення за встановленим переліком продукції (товарів, робіт, послуг). Регулювання має здійснюватись на підставі аналізу діяльності суб'єктів ціноутворення з урахуванням перспектив підвищення якості продукції та задоволення попиту на неї. При цьому слід враховувати:

- обґрунтованість усіх статей витрат у виробничих витратах;
- вартість основних виробничих фондів, потребу в інвестиціях для їхнього відтворення з урахуванням амортизаційних відрахувань і прибутку;
- віддаленість споживачів від місця виробництва продукції;
- відповідність якості продукції попиту споживачів;
- державні дотації та іншу державну підтримку тощо.

На сьогодні інформаційною основою оцінки стану регіонального ринку є офіційні дані органів статистики, які відображають середні ринкові ціни, що сформувалися на внутрішньому ринку за укрупненими групами товарів і послуг. Це дозволяє відслідковувати динаміку цін та їхній вплив на рівень життя населення у цілому в регіоні. Але відсутність офіційної інформації про рівень цін на соціально значущі товари і послуги в

розрізі районів, окремих міст, у тому числі за суб'єктами ціноутворення — виробниками, установами оптової та роздрібною торгівлі, ринками, не дає можливості органам державного регулювання цін оперативно й об'єктивно оцінювати їхню динаміку і, як наслідок, здійснювати детальний аналіз рівня життя населення районів, міст. Тому для розв'язання цих проблем доцільно, використовуючи методи анкетування, вибіркового і суцільного обстеження об'єктів ціноутворення, здійснювати систематичний аналіз і прогноз цін на товари і послуги окремих територій; формувати інформаційні та аналітичні бюлетені про динаміку цін на продукцію виробничо-технічного призначення, споживчі товари і послуги, доводити їх до відома всіх зацікавлених структур органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та населення відповідних територій.

Для регулювання цін можна використовувати такі методи: укладання цінових угод, запровадження мораторію на підвищення цін; декларування намірів про підвищення цін і тарифів; пільгове оподаткування суб'єктів господарювання, що беруть участь у виробництві й реалізації соціально значущих товарів і послуг; надання позик і субсидій із обласного чи місцевого бюджетів тощо.

Вдосконалення регіонального моніторингу індексів цін на окремі, особливо соціально значущі, товари та послуги сприятиме розв'язанню завдань щодо:

- забезпечення оперативного державного контролю за дотриманням порядку формування і застосування регульованих державою цін і тарифів, а також цін і тарифів на продукцію (товари, роботи, послуги) природних монополій;
- узгодження інтересів виробників продукції, населення окремих територій (областей, районів, міст) і можливостей бюджетів відповідних територій;
- захисту економічних інтересів споживачів від необгрунтованого підвищення цін;
- створення умов для рівноправної конкуренції;
- раціонального використання фінансових ресурсів адміністративних територій тощо.

Це дозволить:

- своєчасно й обгрунтовано проводити індексацію заробітної плати, пенсій, стипендій, інших соціальних трансфертів;
- здійснювати оперативний і перспективний перерозподіл доходів місцевих бюджетів з метою охоплення ширшого кола низькооплачуваних, малозабезпечених категорій громадян соціальними гарантіями;
- проводити детальний аналіз економічної обгрунтованості змін цін, тарифів, структури витрат із урахуванням купівельної спроможності населення, рівня інфляції, фінансового становища підприємства;
- здійснювати постійний контроль за правомірністю застосування затверджених цін, тарифів, торговельних надбавок;

➤ забезпечити захист низькооплачуваних, мало-забезпечених категорій громадян від необгрунтованого підвищення цін і тарифів;

➤ не допускати великої різниці в цінах на платні послуги, що надаються державними підприємствами, установами, організаціями, які фінансуються з бюджетів різних рівнів;

➤ підвищити ефективність соціальної політики, економити бюджетні кошти при закупівлі продовольчих товарів у сільгоспвиробників для потреб закладів соціальної сфери тощо.

Висновки. З метою забезпечення реального соціального захисту населення в умовах зростання цін на споживчі товари і послуги потрібно розробити й реалізувати механізми, що охоплюватимуть організаційні, соціально-економічні, нормативно-правові, грошово-кредитні, податкові важелі для розв'язання завдань щодо:

- зростання ВВП шляхом підвищення ефективності, обсягів виробництва, продуктивності праці через запровадження новітніх технологій, техніки, інновацій, особливо в сільському господарстві;
- забезпечення товарного покриття грошової маси;
- систематичного моніторингу цін на споживчі товари та послуги і розміру заробітної плати за видами економічної діяльності й регіонами;
- визначення індексів цін на окремі, особливо соціально значущі, споживчі товари та послуги, що входять до складу споживчого кошика;
- ухвалення із соціальними партнерами угод про мораторій на підвищення цін соціально значущих споживчих товарів і послуг;
- суттєвого скорочення бюджетних видатків на державне управління (на всіх рівнях);
- сприяння зростанню доходів населення;
- запровадження мінімальної погодинної оплати праці з урахуванням прожиткового мінімуму, рівня середньої заробітної плати, її динаміки, рівня зайнятості населення;
- систематичного, відповідно до вимог законодавства, індексування доходів населення;
- обмеження споживчого кредитування з метою скорочення грошової маси тощо.

Для стримування інфляції особливо важливо вдосконалити механізм цінової політики шляхом розроблення й запровадження єдиного, узгодженого, економічно обгрунтованого методичного підходу щодо цін та ціноутворення на соціально значущу продукцію та контролю за дотриманням державної дисципліни цін. Для цього необхідно додати до переліку товарів і послуг ціни, на які регулюватимуться ті, що входять до складу споживчого кошика, законодавчо встановлювати фіксовані ціни (тарифи), граничні коефіцієнти підвищення цін, граничні рівні рентабельності за окремими соціально важливими видами товарів і послуг.